

BOŻENA MATYJAS

UNIwersytet JANA KOCHANOWSKIEGO KIELCE

Źródła prowadzące do osamotnienia dziecka w rodzinie

The Sources of childhood Loneliness in the Family

Abstract: The aim of the article is to distinguish and discuss different sources of child's loneliness in the family. The most important include: internal, subjective conditions such as psychological– existential determinants, as well as objective, environmental, and to some extent, human-related factors. Diagnosis of the reasons for loneliness is performed in order to support a lonely child. The article provides theoretical and empirical approach to the issue mentioned above.

Keywords: determinants of loneliness, child's, loneliness in the family, loneliness, lonely child, family.

Analizując pojęcie osamotnienia należy odróżnić pojęcia samotności i osamotnienia. Samotność jest stanem koniecznym dla rozwoju osobowości. Wiele osób świadomie szuka samotności, po to, żeby móc zyskać dystans w stosunku do problemów powstałych w związku z własną aktywnością społeczną, oceną swoich dotychczasowych osiągnięć oraz planowaniem przyszłości. W chwilach samotności człowiek osiąga ostateczny dystans w swoim życiu wewnętrznym, dystans w stosunku do innych osób, rzeczy, zjawisk¹.

Samotność jest stanem pożądanym w życiu człowieka. Natomiast osamotnienie oznacza przeżywaną samotność: fizyczne oddalenie od

---

¹ I. Niewiadomska, *Osamotnienie – sprzyja toksykomanii*, „Problemy Alkoholizmu” 1994, nr 8-9, s. 13.

innych, subiektywne doświadczenie psychiczne, odczucie braku więzi z innymi ludźmi a także z samym sobą. Jest ono zawsze dokuczliwe, nigdy nieoczekiwane i niewybierane. Uczucie osamotnienia pogłębia się wtedy, gdy:

- kontakty z innymi osobami, ich rodzaj i częstotliwość budzą niepokój, są coraz bardziej ograniczone,
- człowiek ma świadomość, że nikt o nim nie myśli, nie pamięta,
- w środowisku swojego życia jest traktowany przez innych w sposób instrumentalny, przedmiotowy².

Osamotnienie w ujęciu negatywnej postaci osamotnienia „stanowi ograniczenie rozwoju jednostki, zaburzenie jej normalnego funkcjonowania, dociążenie życiowego doświadczenia, trudne przeżycia w sytuacji, która wydaje się jednostce często nie do pokonania³. Osamotnienie jest skutkiem przede wszystkim zewnętrznych sytuacji, warunków, w jakich człowiek się znalazł i nie jest z nich zadowolony.

A. Maciarz⁴ poczucie osamotnienia określa jako „stan psychiczny jednostki, która ma względnie trwałe niezaspokojone potrzeby akceptacji, przynależności i miłości oraz w wyniku tego osłabione oczekiwania co do nawiązywania pozytywnych relacji społecznych i więzi emocjonalnych z innymi ludźmi. Przeżycie to wywołuje przykre przeżycia (smutek, rozżalenie, przygnębienie) i niekorzystnie wpływa na rozwój, aktywność i przystosowanie społeczne jednostki. Może być ono spowodowane obójnym emocjonalnie lub wrogim stosunkiem do jednostki bliskich jej dotąd osób, brakiem akceptacji, zainteresowania i zrozumienia jednostki w najbliższym otoczeniu społecznym lub na przykład świadomością pewnej odmienności, która utrudnia porozumienie.” Natomiast poczucie osamotnienia u dzieci najczęściej powstaje w wyniku osłabienia więzi emocjonalnych w rodzinie i braku wyraźnych przejawów ich akceptacji i miłości ze strony rodziców. W okresie dorastania istotną rolę odgrywa także brak zrozumienia i wsparcia w trudnych sytuacjach przez rodziców.

Zdaniem M. Andrzejewskiego⁵ rodzice biologiczni powołując dziecko do życia wiążą je ze sobą nie tylko więzami krwi, ale przede wszystkim

² J. Gajda, *Samotność*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, Warszawa 2003, s. 657.

³ E. Dubas, *Samotność i osamotnienie jako wyznacznik dla dzisiejszej edukacji*, [w:] T. Borowska (red.), *Pedagogika wobec zagrożeń, kryzysów i nadziei*, Kraków 2002, s. 101.

⁴ A. Maciarz, *Mały leksykon pedagoga specjalnego*, Kraków 2005, s. 26.

⁵ M. Andrzejewski, *Domy na pisaku. Rzecz o sieroctwie i domach dziecka*, Poznań 1997, s. 67.

psychicznie stopniem i charakterem więzi emocjonalnej, która decyduje o nieformalnym związku dziecka z rodzicami, odbieranego przez nie subiektywnie i indywidualnie w kategoriach antynomii akceptacji – odrzucenia. Tak więc w ujęciu tego autora o poczuciu osamotnienia dziecka w rodzinie decyduje brak związku psychicznego dziecka z rodzicami, kiedy czuje się ono subiektywnie niekochane przez rodziców, emocjonalnie przez nich odtrącane. Dziecko nieobdarzone przez dom rodzinną miłością czuje się osamotnione, źle zrozumiane, nikomu niepotrzebne, zepchnięte na margines – samotne wśród ludzi formalnie mu najbliższych. Dla dziecka z poczuciem osamotnienia w rodzinie owa emocjonalna samotność oznacza również, że: nie ma ono oparcia emocjonalnego w rodzinie, a przede wszystkim w rodzicach, do nikogo nie należy i nikt nie należy do niego, nie może liczyć na swoich rodziców, ani teraz ani w przyszłości⁶. Świadomość ta jest źródłem braku poczucia bezpieczeństwa, równowagi emocjonalnej. Nie czując się kochane, nie czuje się bezpieczne ani szczęśliwe.

Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie objawia się określonymi symptomami. A. Szymborska⁷ do głównych symptomów poczucia osamotnienia dziecka w rodzinie zalicza:

- 1) brak umiejętności nawiązywania i utrzymywania więzi emocjonalnych z otoczeniem,
- 2) pozorną obojętność uczuciową, pragnienie uczucia w stopniu bardzo wysokim przy braku zdolności do dawania i odbierania uczuć,
- 3) brak rozumienia siebie i innych,
- 4) brak inicjatywy i interwencji, słaba wyobraźnia,
- 5) zachowania agresywne, kradzieże, kłamstwa, wykryty,
- 6) brak zdolności do prawidłowych kontaktów emocjonalnych,
- 7) oziębłość uczuciowa, egoizm, egocentryzm,
- 8) zamknięcie w sobie, obojętność, bierność,
- 9) brak realizmu w ocenie zjawisk życiowych, tak osobistych, jak i społecznych, obniżona syntonizność, czyli ograniczenia uczuciowe współbrzmienia emocjonalnego z innymi.

Osamotnienie dziecięce ma różne oblicza i rodzaje. Zależy, między innymi od czasu trwania, stopnia intensywności, głębi przeżyć, treści tych przeżyć, źródeł osamotnienia dziecka.

⁶ M. Gawęcka, *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Toruń 2004, s. 12.

⁷ A. Szymborska, *Sieroctwo społeczne*, Warszawa 1969.

Osamotnienie chwilowe, przemijające, przejściowe trwa krótko i jest reakcją na okoliczności zewnętrzne, takie, jak np. pobyt dziecka w szpitalu, zmiana szkoły, przeprowadzka, niepowodzenia dydaktyczne w szkole, wyjazd rodzica itp. Z kolei osamotnienie trwające długo, miesiące, lata, określić można jako chroniczne, dotyka dzieci po śmierci, rozwodzie rodziców, w czasie dłuższej choroby własnej lub osób bliskich, dzieci z rodzin z problemem alkoholowym, rodzin patologicznych, zwłaszcza, w których doznają one przemocy fizycznej, psychicznej, w wyniku pogłębiającego się i trwającego długo konfliktu emocjonalnego między dzieckiem a innymi bliskimi mu osobami. Tego rodzaju sytuacja w środowisku życia dziecka prowadzi do tego, że „zamyka się ono w sobie,” traci zdolność komunikowania się z innymi, przeżywa smutek, odsuwa się od ludzi, odczuwa brak zaufania do rodziców, nauczycieli, sąsiadów, do samego siebie. Dziecko w konsekwencji tych przeżyć traci umiejętność nawiązywania i podejmowania kontaktów interpersonalnych, czuje się wyobcowane z najbliższego środowiska⁸.

B. Hołyst⁹ wskazuje na inny jeszcze rodzaj osamotnienia dziecięcego: osamotnienie pierwotne, które każde dziecko przeżywa w chwili narodzin; osamotnienie osobowościowe (podmiotowe), którego źródeł należy poszukiwać w cechach osobowości jednostki; sytuacyjne pojawia się wówczas, gdy dziecko odseparowane jest od osób bliskich, z powodów niezależnych od niego oraz osamotnienie wtórne, które powstaje w wyniku utraty osoby bliskiej.

Z kolei M. Łopatkowa¹⁰ wyróżnia: osamotnienie „całkowite,” powstające na skutek utraty rodziców, odebrania im praw rodzicielskich, porzucenia lub chronicznego zaniedbywania obowiązków rodzicielskich. Dziecko ma poczucie, że jest „niczyje.” Osamotnienie zaś „częściowe” występuje w sytuacji braku jednego rodzica na skutek śmierci, rozwodu lub długiej nieobecności, w zakładzie psychiatrycznym, w zakładzie karnym.

Osamotnienie można także traktować jako pewnego rodzaju chorobę, jednostkę chorobową z jej objawami, przebiegiem i następstwami. W odniesieniu do dziecka będą to długotrwałe stany smutku, przygnębienia, lęku, strachu, koszmary senne, bezsenność, niepokój, depresje, bóle głowy, brak apetytu, mogą wystąpić zachowania agresywne, będące reakcją buntu

⁸ D. Wolf, *Pokonać samotność*, Warszawa 1995.

⁹ B. Hołyst, *Na granicy życia i śmierci*, Warszawa 1997.

¹⁰ M. Łopatkowa, *Samotność dziecka*, Warszawa 1983, s. 14.

na „zadany” dziecku los, najczęściej jednak bezbronność i ucieczka w świat wewnętrznych przeżyć, izolacja od innych osób¹¹.

Kompleksowe spojrzenie na problematykę osamotnienia współczesnego dziecka pozwala wyodrębnić źródła wywołujące osamotnienie. Można wskazać na jego osamotnienie w rodzinie, w grupie rówieśniczej, grupie sąsiedzkiej, w szkole, w placówce pozaszkolnej, na kolonii, na podwórku, przed ekranem telewizora, komputera. Biorąc natomiast pod uwagę okres życia dziecka, osamotnienie może dotyczyć dzieci już w okresie przedszkolnym, młodszym wieku szkolnym, w okresie dojrzewania¹².

Generalnie wyodrębnia się dwie podstawowe grupy przyczyn prowadzących do osamotnienia. Pierwsza to uwarunkowania wewnętrzne, psychologiczno – egzystencjalne, subiektywne, druga grupa to czynniki zewnętrzne, środowiskowe, obiektywne, w niewielkim stopniu zależne od człowieka.

Czynniki wewnętrzne wiążą się z pewnymi cechami osobowości: jak, zaniżona samoocena, rozczulanie się nad sobą, pesymizm, brak pewności siebie, unikanie towarzystwa, brak zaufania, unikanie ryzyka, nowych sytuacji¹³. Dzieci o niskim poczuciu własnej wartości, pozbawione w środowisku swojego życia, możliwości modelowania prawidłowych relacji czują się bezradne, zwłaszcza w trudnych dla nich sytuacjach. Może to prowadzić do izolacji, do odczuwania silnego osamotnienia na skutek osłabienia kontaktów międzyludzkich, niemożności ich nawiązywania¹⁴. Sytuacja taka powoduje nawarstwianie się napięcia emocjonalnego, a z kolei lęk przed odrzuceniem utrudnia nawiązywanie, czy podtrzymywanie kontaktów interpersonalnych. Tworzy się „błędne koło” wywołujące poczucie odrzucenia, izolacji, osamotnienia, alienacji.

Wpływ na poziom, częstotliwość, dotkliwość tych negatywnych stanów psychicznych mają uwarunkowania genetyczne, związane z układem nerwowym człowieka. Osoby ze skłonnościami introwertyków unikają kontaktów z ludźmi, mają trudności w ich nawiązywaniu, preferują zajęcia niewymagające przebywania z innymi. Silnie odczuwany i długo trwający lęk, nieśmiałość i skłonność do zmiennych nastrojów, kryzys poczucia

¹¹ J. Izdebska, *Dziecko osamotnione w rodzinie*, Białystok 2004, s. 31.

¹² Tamże, s. 33.

¹³ S. Kawula, *Samotność*, [w:] D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa 1999, s. 261.

¹⁴ T. Bajkowski, *Samotność dziecka w rodzinie*, [w:] J. Wilk (red.), *W służbie dziecku*, Lublin 2003, s. 434.

tożsamości, bierność, upośledzenie, słaby typ temperamentu, wady genetyczne, agresja, ale także „trudny charakter” mogą zaburzać kontakty społeczne, a tym samym mogą być źródłem samotności i osamotnienia¹⁵. Człowiek jest wówczas niezaspokojony w owych marzeniach, niedoskonały w działaniu, tajemniczy, nieprzewidywalny, rozdarty. Może prowadzić to do utraty sensu życia. Z tego względu jest on z natury skazany na osamotnienie.

Psychologowie, jak J. Koziński¹⁶ podkreślają również, że osamotnienie zależne jest od nabywanych w toku socjalizacji umiejętności koniecznych do prawidłowego funkcjonowania w różnych sferach. Jest to system czynności motorycznych, intelektualnych, społecznych, które determinują różne cechy indywidualne. Jakość cech wpływających na właściwości społeczne jednostki wyznaczona jest kształtowaniem się ich w toku doświadczeń i wzorów wyniesionych z rodziny. Dlatego jest ona tym samym istotnym elementem.

Wskazując na przyczyny sprzyjające osamotnieniu i samotności podkreśla się również wpływ czynników zewnętrznych, w niewielkim stopniu zależnych od człowieka. S. Kawula¹⁷ zalicza do nich m. in.: utratę więzi uczuciowej z bliską osobą, śmierć małżonka lub bliskiej osoby, rozpad małżeństwa (separacja, rozwód), pracę z daleka od rodzinnego domu lub pracę w godzinach nietypowych (dyżury nocne, zmianowość, praca za granicą), brak przyjaźni lub kontaktów towarzyskich, postępującą starość, specyficzne obowiązki (np. opieka nad osobą niepełnosprawną), dyskryminację obyczajową lub rasową, zmianę miejsca pracy lub jej utratę. Szczególnie podkreśla się tutaj wpływ czynników kulturowych i społecznych.

L. Dyczewski¹⁸ twierdzi, że na kształtowanie się osobowości osamotnionej wskazuje także tzw. „łatwość życia”, jaką niesie człowiekowi dzisiejsze społeczeństwo. Społeczeństwa nowoczesne i ponowoczesne stworzyły mu nowe szanse życia i rozwoju, możliwości zdobywania coraz to wyższych kwalifikacji, szersze uczestnictwo w kulturze, różnorodne wzory zachowań, style życia, systemy wartości i norm. Jednocześnie w takiej sytuacji człowiek musi dokonywać ciągłych wyborów, przy czym

¹⁵ J. Izdebska, *Dziecko osamotnione w rodzinie*, Białystok 2004, s. 35.

¹⁶ cyt. za J. Izdebską, tamże, s. 36.

¹⁷ S. Kawula, dz. cyt. s. 261.

¹⁸ L. Dyczewski, *Rodzina-społeczeństwo-państwo*. Lublin 1994, s.38.

ogromna łatwość dokonywania wciąż nowych wyborów z zakresu rzeczy, miejsca zamieszkania, pracy i kontaktów ludzkich, kształtuje u dzisiejszych ludzi postawę zbyt łatwego wycofywania się ze wszystkiego, co wymaga trudu, cierpliwości i rewizji własnych postaw. Człowiek „nowoczesny” zbyt łatwo zrywa kontakty z drugim człowiekiem, jeżeli pojawiają się konflikty, napięcia. Ostatecznie nie nawiązuje on trwałych więzi z drugą osobą, ani też z rzeczami – pozostaje osamotniony.

Jak już wcześniej wspomniano, osamotnienie może towarzyszyć człowiekowi w różnym wieku. Dostrzegane jest ono również wśród dzieci. Wskazując na źródła i uwarunkowania dziecięcego osamotnienia należałoby postrzegać je przede wszystkim w najbliższym środowisku życia dziecka, czyli w rodzinie. Może być ono wyznaczone dysfunkcjonalnością rodziny, jej patologiczną strukturą czy niezaspokojonymi potrzebami rozwojowymi dziecka. Sytuacja dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej jest zawsze niezwykle trudna, ponieważ w wyniku biedy jaką przeżywa, sieroctwa (śmierć rodzica, rozwód, porzucenie dziecka), dezintegracji w sferze więzi emocjonalnej, alkoholizmu w rodzinie, awantur, patologii zachowań następuje rozbitcie lub zerwanie więzi emocjonalnej między dzieckiem a rodzicem (rodzicami). W kontekście poczucia osamotnienia dziecka na uwagę zasługują pewne błędy wychowawcze popełnione przez rodziców. Biorąc pod uwagę klasyfikację A. Guryckiej¹⁹ należą do nich: rygorizm, agresja, hamowanie aktywności dziecka, obojętność wobec niego. Klasyfikacja ta odnosi się do emocjonalnego odrzucenia dziecka bądź nadmiernej koncentracji na nim. Przykładowo rygorizm może być błędem związanym z oziębłością w stosunku do niego. A. Maciarz²⁰ problem ten ujmuje podobnie. Według niej zaburzenia więzi emocjonalnej przybierają następujące postaci. Czasem objawiają się jako wrogość emocjonalna, której konsekwencją jest jawne odrzucenie dziecka, demonstrowanie wobec niego negatywnych uczuć, okazywanie mu dezaprobaty, niekiedy zatroskanie i stosowanie surowych kar. Zaburzenia więzi emocjonalnej mogą przybrać również postać obojętności emocjonalnej rzeczywiście – wyróżniającej się brakiem pozytywnych uczuć wobec

¹⁹ cyt. za A. Olubiński, *Problem sieroctwa społecznego w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym*, [w:] T. Sołtysiak, (red.), *Sieroctwo społeczne: przyczyny, objawy, skutki i sposoby jego zapobiegania w aktualnej rzeczywistości społecznej kraj*, Włocławek 1998, s. 84.

²⁰ cyt. za M. Sendyk, *Osamotnienie dziecka w rodzinie*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 2, s. 22-23.

dziecka, unikaniem z nim kontaktu i chłodem uczuciowym. Także obojętności emocjonalnej pozornej – kiedy rodzice kochają dziecko, ale mu tego z różnych względów nie okazują. Niekiedy wiąże się to z niedorozwojem u rodziców ekspresji uczuć. Najczęściej jednak spowodowane jest brakiem czasu, późnymi powrotami z pracy, przemęczeniem, nadmiernym angażowaniem się w sprawy zawodowe, czy towarzyskie. Również konflikty między rodzicami, awantury, agresja w stosunku do dziecka, mogą doprowadzić u niego do poczucia winy, co również może skutkować wytworzeniem się u dziecka poglądu, iż kontakt z innymi jest zagrażający i niepotrzebny.

K. Obuchowski²¹ uważa, że źródłem doświadczanego przez dziecko poczucia osamotnienia może być szeroko rozumiane zaniedbanie związane z niezaspokojeniem ważnych potrzeb – głównie psychicznych – w okresie dzieciństwa, zwłaszcza wtedy, gdy rodzą się potrzeby bliskości, akceptacji, gdzie wzmacniać należy wszelkie przejawy kontaktu społecznego. Niezaspokojenie potrzeby przynależności i afiliacji u dzieci powoduje, że czują się one osamotnione. Gdy kontakty dziecka z osobą bliską, zwykle matką, są niemożliwe lub ograniczone, to istnieje prawdopodobieństwo, że dziecko nie wykształci w sobie potrzeby przynależności. Spowoduje to u niego nastawienie, że związki z innymi są zagrażające. Unikanie kontaktu z innymi skutkować może niezaspokojeniem potrzeby szacunku dziecka, która daje poczucie bycia potrzebnym, użytecznym, a więc nie osamotnionym. Podobny pogląd wyraża także H. Sullivan²². Według niego osamotnienie kształtuje się w okresie dzieciństwa, kiedy rozwijają się społeczne umiejętności oraz koncepcja siebie. Pozbawienie dziecka właściwej stymulacji ze strony dorosłych, np.: podczas wspólnych zabaw powoduje, że złożone relacje społeczne stają się dla dziecka niezrozumiałe. W ich obliczu jest ono niezaradne i skrępowane. Ta społeczna niezaradność prowadzi najczęściej do odrzucenia przez inne dzieci, negatywnej samooceny, a w konsekwencji do osamotnienia.

Niezaspokajanie indywidualnych potrzeb dziecka przez rodziców spowodowane jest słabym kontaktem psychicznym rodziców z dzieckiem, nieznajomością jego potrzeb i przeżyć oraz niewłaściwym interpretowaniem jego reakcji i zachowań. W konsekwencji rodzice niewiele wiedzą

²¹ cyt. za I. Janicka, *Rodzina a poczucie osamotnienia*, [w:] H. Cudak, H. Marzec (red.), *Współczesna rodzina polska – jej stan i perspektywy t. 1*, Mysłowice 2005, s. 317.

²² cyt. za I. Janicka 2005, s. 317.

o swoim dziecku, w podejmowanych czynnościach wychowawczych nie biorą pod uwagę indywidualnego wymiaru jego potrzeb. Wyniki badań H. Cudaka²³, wskazują na zdecydowanie lepszą znajomość przez rodziców potrzeb biologicznych swoich dzieci, niż ich potrzeb psychicznych. 52,6 % rodziców uważa, że dobrze zna potrzeby biologiczne swoich dzieci, aż 16,2 % respondentów stwierdza, że nie zna tych potrzeb, pozostali badani znają je tylko częściowo. Tylko 27,8 % uznało konieczność dobrej znajomości potrzeb psychicznych dzieci. Najczęściej przyczyny tkwią we właściwościach rodziców związanych z niskim poziomem ich wiedzy i świadomości wychowawczej.

Źródła osamotnienia dziecka, o czym wspomniano wcześniej, mogą tkwić również w grupie rówieśniczej, w środowisku lokalnym, a także w nieprawidłowościach pracy szkoły.

Za jedne z podstawowych negatywnych elementów środowiska rówieśniczego, które mogą doprowadzić do osamotnienia dziecka zalicza się:

- brak akceptacji dziecka ze strony grupy rówieśniczej,
- unikanie kontaktu z dzieckiem przez członków grupy rówieśniczej,
- krytyka grupy rówieśniczej, dotycząca zachowań i uznawanych wartości przez dziecko,
- zerwanie więzi koleżeńskich, przyjacielskich z grupą rówieśniczą²⁴.

Osamotnienie dziecka jest skutkiem współwystępowania i konstruowania się destrukcyjnych zjawisk w rodzinie, w środowisku lokalnym, szkolnym, ale pośrednio również w uwarunkowaniach makrospołecznych. Uwarunkowania te zawierają następujące czynniki:

- bezrobocie rodziców,
- brak perspektyw na uzyskanie pracy przez młodzież,
- rozszerzające się ubóstwo ekonomiczne w wielu rodzinach polskich,
- nadmierna dbałość rodziców o pozyskiwanie środków finansowych i konsumpcyjnych,
- konflikty społeczne,
- pluralizm wartości i wzorów zachowań,
- rozwój mass mediów, w których przekazywany jest wirtualny świat człowieka, wartości i kultury²⁵.

²³ H. Cudak, *Rocznik Pedagogiki Rodziny. Studia i rozprawy*, Poligrafia Film WSP w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1999, s. 128.

²⁴ H. Cudak, *Sieroctwo emocjonalne* [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, 2003, s. 731.

²⁵ Z. Zawadzki, *Samotność w osamotnieniu (etiologia, wymiary i skutki)* „Praca Socjalna” 1999, s. 5.

Przemiany makrospołeczne mają wpływ na funkcjonowanie mikrostruktur społecznych, w tym przede wszystkim na przemiany w rodzinie. Te przemiany w rodzinie mogą przyczynić się np. do jej dysfunkcyjności, a więc pogarszających się warunków materialnych, prowadzących często do ubóstwa, śmierci rodzica, rozwodu, długotrwałej nieobecności jednego z rodziców (lub obojga), osłabienia więzi emocjonalnej w rodzinie, braku zrozumienia w rodzinie i zainteresowania dzieckiem, alkoholizmu, przemocy wobec dziecka lub innych członków rodziny – która staje się źródłem tego negatywnego zjawiska psychicznego, jakim jest osamotnienie dziecka. Pierwotne przeżywanie osamotnienia przez dziecko ma miejsce zawsze w domu rodzinnym i jest konsekwencją pogłębiającego się konfliktu między dzieckiem a rodzicem (rodzicami, rodzeństwem), nieprawidłowych relacji między nimi, osłabienia lub zerwania więzi emocjonalnej.

Dziecku osamotnionemu (i jego rodzinie) należy pomóc. Pomoc rodzinie jest to forma bezpośredniego oddziaływania na nią i pośrednio na dziecko, wspomagająca jego rozwój biosocjokulturalny. Udzielana jest głównie w przypadku wystąpienia zagrożenia rozwoju dziecka, wynikającego z różnych uwarunkowań. Każda grupa rodzin wymaga odmiennych działań pomocowych (socjalnych i pedagogicznych) w postaci form interwencji, stałych kontaktów, rozmów, porozumiewania się. Rodzice budowanie więzi muszą traktować nie jako obowiązek, lecz jako niezbędny środek służący dobru dziecka. Dziecko powinno czuć się przy rodzicach bezpiecznie. Musi wyczuwać z ich strony troskę, miłość. Niezbędna może się okazać pomoc poradni małżeńskiej lub psychologiczno-pedagogicznej. Wiele korzyści mogą przynieść również grupy samopomocy, dzięki którym rodzina ma poczucie, że nie jest osamotniona w swoich problemach. Stwarza to jej również możliwość konfrontacji różnych sytuacji, przeżyć, wybór przez rodziców najbardziej obiektywnej i optymalnej metody postępowania z dzieckiem, uwrażliwienie na potrzeby najmłodszych w rodzinie. Pomoc specjalisty- terapeuty jest w wielu sytuacjach rodzinnych niezbędna. Może on poprzez rodzinną terapię uświadomić rodzicom obraz własnych relacji z dzieckiem, wyjaśnić zarówno przyczynę powstania problemu, jak i możliwości jego rozwiązywania, ale także pomóc w zaakceptowaniu przez rodziców swojego błędu i podjęcia działań prowadzących do pojednania z dzieckiem. Warto podjąć wszelkie kroki by „odzyskać” dziecko przez rodziców, odbudować więzi ich łączące, aby dziecko nie czuło się samotne, osamotnione. W przeciwnym razie konsekwencje mogą być bardzo poważne dla dziecka i jego późniejszego życia.

Bibliografia

- Andrzejewski M., *Domy na piasku. Rzecz o sieroctwie i domach dziecka*, Poznań 1997.
- Bajkowski T., *Samotność dziecka w rodzinie*, [w:] J. Wilk (red.), *W służbie dziecku* t. II, Lublin 2003.
- Cudak H., *Rocznik Pedagogiki Rodziny. Studia i rozprawy* t. II, Poligrafia Film WSP w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1999.
- Cudak H., *Sieroctwo emocjonalne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* t. V, Warszawa 2003.
- Dubas E., *Samotność i osamotnienie jako wyznacznik dla dzisiejszej edukacji*, [w:] T. Borowska (red.), *Pedagogika wobec zagrożeń, kryzysów i nadziei*, Kraków 2002.
- Dyczewski L., *Rodzina – społeczeństwo – państwo*, Lublin 1994.
- Gajda J., *Samotność*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* t. V, Warszawa 2003.
- Gawęcka M., *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Toruń 2004.
- Hołyst B., *Na granicy życia i śmierci*, Warszawa 1997.
- Izdebska J., *Dziecko osamotnione w rodzinie*, Białystok 2004.
- Janicka I., *Rodzina a poczucie osamotnienia*, [w:] H. Cudak, H. Marzec (red.), *Współczesna rodzina polska – jej stan i perspektywy* t. I, Mysłowice 2005.
- Kawula S., *Samotność*, [w:] D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa 1999.
- Łopatkowa M., *Samotność dziecka*, Warszawa 1983.
- Maciarz A., *Mały leksykon pedagoga specjalnego*, Kraków 2005.
- Niewiadomska I., *Osamotnienie – sprzyja toksykomanii*, „Problemy Alkoholizmu” 1994, nr 8-9.
- Olubiński A., *Problem sieroctwa społecznego w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym*, [w:] T. Sołtysiak (red.), *Sieroctwo społeczne: przyczyny, objawy, skutki i sposoby jego zapobiegania w aktualnej rzeczywistości społecznej*, Włocławek 1998.
- Sendyk M., *Osamotnienie dziecka w rodzinie*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 2.
- Szyborska A., *Sieroctwo społeczne*, Warszawa 1969.
- Wolf D., *Pokonać samotność*, Warszawa 1995.
- Zawadzki Z., *Samotność w osamotnieniu (etiologia, wymiary i skutki)*, „Praca Socjalna” 1999, nr 4.